

**KELMĖS RAJONO SAVIVALDYBĖS ŽEMAITĖS
VIEŠOJI BIBLIOTEKA**

Kraštotyros darbas

**MARTYNO PUŠIS – PLIKŠILIO MIŠKO
ŠVENTAS MEDIS**

Darbą parengė:
Kelmės rajono savivaldybės Žemaitės viešosios bibliotekos
Pašilėnų bibliotekos vyresnioji bibliotekininkė
Dalia Valienė

Pašilėnai
2015

TURINYS

Pratarmė	2
Martyno pušis – Plikšilio miško šventas medis	3
Bendrosios žinios apie Martyno pušį	3
Martyno pušis – nuo seno valstybės ir žmonių saugomas medis	4
Nutikimai ir Martyno pušies stebuklai žmonių tikėjime, prisiminimuose ir pasakojimuose	6
Martyno pušies legendos atgimimas	9
Martyno pušies legendos įprasminimas bendruomenės kuriamose tradicijose	11
Pabaigai – apie gegužinių pamaldų ir apeiginių papročių prie Martyno pušies kilmę	15
<i>Informacijos šaltiniai</i>	20

PRATARMĖ

Kiekviename krašte yra vietų ar objektų nuo seno apipintų legendomis, pasakojimais, laikomų šventais ar kitaip garbinamų.

Mokslininkas, baltų religijos ir mitologijos, baltų šventviečių tyrinėtojas, parengęs senosios Lietuvos šventviečių katalogus, V. Vaitkevičius¹, pasiremdamas Z. Ivinskio, W. Mannhardt veikalais, teigia, kad nedaug tėra medžių, susijusių su senojo tikėjimo apeigomis, tačiau gerai žinoma, jog prie storiausių, aukščiausių, senų, drevėtų, gumbuotų, keliakamienių, forma išsiskiriančių jau krikščionybės laikais buvo atliekamos tam tikros apeigos².

Vienas tokių medžių ir šiandien tebežaliuoja Plikšilio miške, Užvenčio seniūnijoje, Kelmės rajono savivaldybėje. Tai galinga pušis, liaudyje vadinama Martyno arba Šventojo Martyno pušimi.

Garsioji Plikšilio miško pušis buvo pastebėta ir aprašyta Lietuvos miškininkų sąjungos leistame žurnale „Mūsų girios“³. Ją savo darbuose aprašė jau minėtas V. Vaitkevičius, Kelmės krašto katalikiškos etninės kultūros kontekste – A. Motuzas⁴. Vietinių žmonių bendruomenėje nuo XXI amžiaus pradžios besiformuojančios pušies pagerbimo tradicijos neliko nepastebėtos Kelmės rajono periodinių leidinių žurnalistų, kraštotyrininkų. Apie tai buvo rašoma laikraščiuose „Kelmės kraštas“, „Bičiulis“, „Kelmiškiams“, „Šiaulių kraštas“, „Valstiečių laikraštis“ ir kituose leidiniuose. Be to, Martyno pušis Plikšilio miške yra globojama valstybės – medis įrašytas į gamtos paveldo objektų sąrašą.

Šiame darbe bus apžvelgta knygose, periodinėje spaudoje publikuota, www.epaveldas.lt, www.vstt.lt ir kituose informacijos šaltiniuose pateikta informacija apie garsiąją pušį. Taip pat bus panaudota šio darbo autorės⁵ bei Minupių kaimo bendruomenės pirmininkės Eurikos Drungilienės nuotraukų, įvairiais laikotarpiais darytų prie Martyno pušies, kolekcija.

¹ Apie Dr. Vykiną Vaitkevičių. Prieiga internetu:

http://www.lad.lt/index.php?option=com_content&view=article&id=116%3Adr-vyintas-vaitkevicius&catid=38&Itemid=60 [žiūrėta 2015-10-24].

² Vaitkevičius V. Senosios Lietuvos šventvietės: Žemaitija: [katalogas ir objektų aptarimas]. – Vilnius: Diemedžio leidykla. – 1998, p. 15.

³ Mūsų girios. – 1929-1940, 1943-1944, 1957-1964. Prieiga internetu:

http://www.epaveldas.lt/paieska?p_p_id=searchresultsportlet_WAR_searchresultsportlet10SNAPSHOT&q=mūsų_girios&t=1 [žiūrėta 2015-10-24].

⁴ Apie Prof. habil. dr. Alfonsą Motuzą. Prieiga internetu: http://studyonline.lt/alfonsas_motuzas [2015-09-30].

⁵ Dalia Valienė nuo 1981-08-25 gyvena Pašilėnuose, Užvenčio sen., Kelmės r. sav. (kaimas randasi apie 10 km nuo Martyno pušies). Nuo 2001-08-23 ji dirba Kelmės rajono savivaldybės Žemaitės viešosios bibliotekos Pašilėnų bibliotekoje vyresniąja bibliotekininke, iki tol – nuo 1981-08-25 iki 2001-08-22 mokytojavo Pašilėnų mokykloje, todėl buvo Martyno pušies tradicijos atgaivinimo liudininkė, fiksavo medį ir įvykius prie jo įvairiais laikotarpiais.

MARTYNO PUŠIS – PLIKŠILIO MIŠKO ŠVENTAS MEDIS

BENDROSIOS ŽINIOS APIE MARTYNO PUŠĮ

Martyno pušis – senas, nors ir apdžiūvusiomis šakomis, tačiau vis dar žaliuojantis galingas medis Plikšilio miško 13 kvartale, Tytuvėnų miškų urėdijos Užvenčio girininkijoje⁶.

Pušis auga 3,3 km į rytus nuo Minupių ir Žeberių kaimų, apie 0,3 km į pietus nuo kanalu tekančios Ušnos, kelio į Plikšilio sodybas, atsišakojančio iš kelio Užventis – Luokė, šiaurinėje pusėje⁷. Medis stiebiasi apie 16 m į viršų, išsišakoja į du kamienus, o jo apimtis 1,3 m aukštyje siekia 3,4 m⁸.

Vietiniai žmonės kelią link pušies moka nupasakoti labai paprastai: važiuojant iš Šiaulių į Užventį, penki kilometrai iki Užvenčio yra Čiotiškių kaimas, pervaziavus kurį patenkama į Plikšilio mišką – taip geras keliukas link Žeberių kaimo ir nuvingiuoja prie valstybės saugomos Martyno pušies – miške pačios aukščiausios, storiausios ir turbūt seniausios⁹.

Martyno pušis (2015 m. lapkritis)
(nuotr. D. Valienės)

Remdamasis 1995-2005 m. vasaros etnografinių lauko tyrimų medžiaga, A. Motuzas teigia, kad prie Martyno kryžiaus formos pušies Užvenčio Šv. Magdalenos parapijoje gegužinių ir per Marijos apsilankymo pas Elzbietą šventę (gegužės 31 d.) tiek senovėje, tiek dabar vieni maldininkai eina aplink pušį keliais, kiti ją bučiuoja, dar kiti prie jos deda arba kabina aukas, švęsdami gieda Švč. M. Marijos litaniją bei jai skirtas giesmes¹⁰.

⁶ Isokas G. Lietuvos gamtos paminklai. – Vilnius: Mintis. – 1995, p. 110.

⁷ Vaitkevičius V., Vaitkevičienė D. Lietuva: 101 legendinė vieta. – Vilnius: Alma litera, 2011, p. 216.

⁸ Ten pat, p. 216.

⁹ Gyvoji tėviškės istorija: Kelmės krašto pasakojimai, legendos, išnykusių kaimų istorijos. – Kėdainiai: Spaudvita. – 2006, p. 35.

¹⁰ Motuzas A. Kelmės krašto katalikiška etninė kultūra. – Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla. – 2007, p. 72.

Šiandien Martyno pušis aptverta medine tvorele, o jos kamienas įvairiais laikotarpiais apkabinėtas uždromis ir atviromis koplytėlėmis, paveikslais, kryželiais, rožančiais.

Prie šios pušies nuo 2004 m. buriasi Minupių kaimo bendruomenės ir aplinkinių kaimų gyventojai gegužinių pamaldų uždarymui ir linksmoms gegužinėms.

MARTYNO PUŠIS – NUO SENO VALSTYBĖS IR ŽMONIŲ SAUGOMAS MEDIS

Gamtos paminklo sąvoką pirmasis XIX a. pavartojo garsus vokiečių geografas ir keliautojas A. Humboltas, o Lietuvoje vienas iš pirmųjų gamtos paminklais ėmė rūpintis prof. T. Ivanauskas, jau 1920 m. rašęs apie senus drevėtus ąžuolus ir kitus medžius, kurie galėtų būti paskelbti gamtos paminklais¹¹. Tačiau tik 1960 m. keli šimtai medžių buvo paskelbti gamtos paminklais, o vėlesniais metais gamtos paminklais imti skelbiami medžiai, akmenys, šaltiniai, atodangos, ozai, parkai ir kt., kurie 1985-1987 metais buvo suskirstyti į respublikinės ir vietinės reikšmės¹². LR Seimui 1993 m. priėmus LR saugomų teritorijų įstatymą, valstybės ir savivaldybių saugomi gamtiniai kraštovaizdžio objektai tapo respublikinės ir vietinės reikšmės gamtos paminklų atitikmenimis¹³. Vėliau, siekiant išsaugoti išskirtinius objektus, skirti didesnį dėmesį jų apsaugai ir išlikimui, buvo priimtas dar ne vienas svarbus dokumentas.

Kaip gi buvo su Plikšilio miško Martyno pušimi?

„Bene visoje respublikoje garsėja Medžiotojų eglė, kuri yra prie Tytuvėnų, Vyčių miške. Įdomu, ar mūsų rajone yra daugiau medžių, pripažintų gamtos paminklais?“, – su tokiu klausimu 1969 m. pabaigoje į vietinio laikraščio redakciją kreipėsi jo skaitytoja kelmietė O. Rimkutė ir viename iš laikraščio numerių vėliau rado išsamų atsakymą: taip, Lietuvoje tuo metu tokių medžių-paminklų buvo 500, 19 – Kelmės rajono teritorijoje: 16 ąžuolų, Medžiotojų eglė ir dvi pušys – Martyno iš Plikšilio miško ir dar viena Perkūnkalnyje¹⁴. Ten pat motyvuojama, kodėl šiuos žaliuosius krašto paminklus reikia saugoti: „Seni medžiai, išauginti žilų šimtmečių – gyvi mūsų praeities liudininkai, mūsų sodybų ir laukų papuošalai. Ilgaamžis medis kaimo žmogui – stiprybės ir jėgos simbolis. Neatsitiktinai į tų 500 medžių sąrašą įeina daugiau kaip 300 ąžuolų, kurie senovės lietuviams buvo tas pats, kaip gandras iš paukščių, kaip rūta tarp gėlių, kaip bitės – šventas, neliečiamas, giminingas...“.

Taigi, įspūdingas Plikšilio miško medis – Martyno pušis, jau tuomet valstybės buvo globojama. Vėliau, Lietuvos TSR Valstybinio gamtos apsaugos komiteto 1987 m. kovo 19 d. įsakymu Nr. 24 Martyno pušis taip pat buvo paskelbta respublikinės reikšmės gamtos paminklu. Vėliau, po Lietuvos nepriklausomybės atstatymo, 1999 m. Martyno pušis buvo įrašyta į valstybės saugomų gamtinių kraštovaizdžio objektų (priskirta botaniniams objektams) sąrašą¹⁵. Tačiau LR Seimui 2001 m. priėmus LR saugomų teritorijų įstatymo pakeitimo įstatymą, gamtiniai

¹¹ Apie gamtos paveldo objektus: Apie Lietuvos gamtos paveldo objektus. Prieiga internetu: <http://www.vstt.lt/VI/index.php#r/159> [žiūrėta 2015-10-24].

¹² Ten pat [žiūrėta 2015-10-24].

¹³ 1993 m. lapkričio 9 d. LR saugomų teritorijų įstatymas Nr. I-301 // Valstybės žinios, 1993, Nr. 63-1188. Prieiga internetu: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=5627 [žiūrėta 2015-10-25].

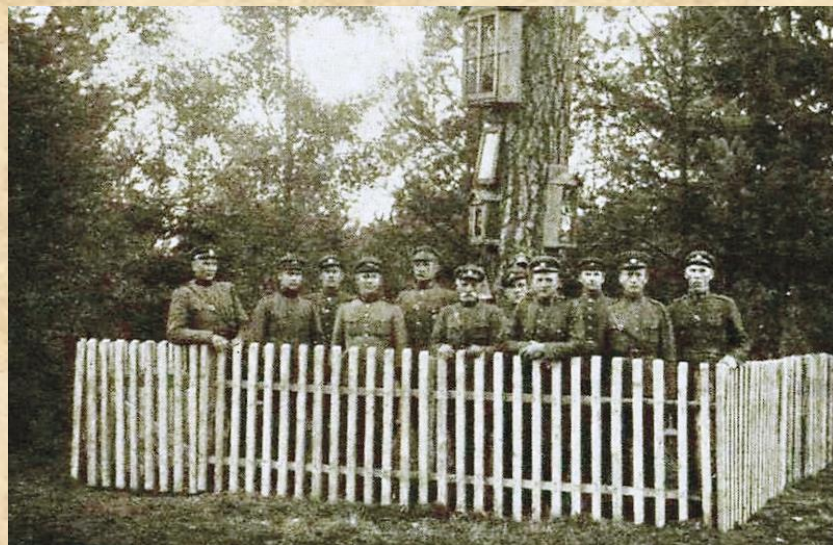
¹⁴ Salagiris M. Medžiai-paminklai // Komunistinis žodis. – 1969, gruod. 23, p. 3.

¹⁵ Valstybės saugomi gamtiniai kraštovaizdžio objektai, tokiais paskelbti LR aplinkos ministro 1999 m. lapkričio 3 d. įsakymu Nr. 345 „Dėl valstybės saugomų gamtinių kraštovaizdžio objektų paskelbimo“ // Valstybės žinios, 1999, Nr. 95-2755. Prieiga internetu: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=89585&p_query=&p_tr2= [žiūrėta 2015-10-24].

kraštovaizdžio objektai tapo gamtos paveldo objektais¹⁶. Todėl remiantis minėtu dokumentu 2002 m. buvo panaikintas 1999 m. valstybės saugomų gamtinių kraštovaizdžio objektų sąrašas ir patvirtintas naujas saugomų gamtos paveldo objektų sąrašas, kuriame taip pat buvo įrašyta ir Martyno pušis¹⁷. Šis sąrašas kasmet papildomas naujais, teisinės apsaugos reikalaujančiais gamtos paveldo objektais arba iš jo išbraukiami tie, kurie jau sunykę, reikšmingumą praradę. Valstybėje yra patvirtinta gamtos paveldo objektų vertinimo ir reikšmingumo nustatymo tvarka bei kriterijai, kuriais remiantis šie vertinami, nustatoma jų vertė bei reikšmingumas¹⁸. Tokių objektų priežiūrai taip pat nustatyti ir griežtesni reikalavimai¹⁹.

O kai tų reikalavimų nebuvo, medžiais-paminklais, tokiais kaip Martyno pušis, rūpinosi vietiniai žmonės, miškininkai.

Štai 1938 m. Plikšilio miško pušis buvo sulaukusi Lietuvos miškininkų dėmesio. Lietuvos miškininkų sąjungos leidžiamame žurnale „Mūsų girios“ garsiam medžiui tais metais buvo skirtas visas puslapis, iliustruotas nuotrauka.

Apie „Mūsų girios“ žurnale (1938 m. Nr. 6-7, p. 385) publikuojamą nuotrauką rašoma:
„Dedamam atvaizde ši pušis ir yra parodyta draug sutvėrusiais ją Užvenčio g-jos tarnautojais“
Šaltinis: <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/LNB09D476DB>

„Mūsų giriose“ rašoma: „Šaukėnų miškų urėdijos, Užvenčio g-jos, Plikšelio miške, kv. 29, didžiulio jaunuolyno plote stūkso vienintelė stora pušis, vietos žmonių vadinama Martyno pušimi. Ši vieta laikoma stebuklinga ir vietos bei tolimesnių apylinkių žmonių gausiai lankoma. Ant tos

¹⁶ 2001 m. gruodžio 4 d. LR saugomų teritorijų įstatymo pakeitimo įstatymas Nr. IX-628 // Valstybės žinios, 2001, Nr. 108-3902. Prieiga internetu:

http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=156931&p_query=&p_tr2= [žiūrėta 2015-10-25].

¹⁷ Valstybės saugomų gamtos paveldo objektų sąrašas, patvirtintas LR aplinkos ministro 2002 m. gruodžio 20 d. įsakymu Nr. 652 „Dėl valstybės saugomų gamtos paveldo objektų sąrašo patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2003, Nr. 4-146 (nauja redakcija 2005, Nr. 71-2566). Prieiga internetu: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.8D1886F9EC8B>; <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.4CACD70F7DB4> [žiūrėta 2015-10-25].

¹⁸ Gamtos paveldo objektų vertinimo ir reikšmingumo nustatymo kriterijų aprašas, patvirtintas LR aplinkos ministro 2009 m. liepos 8 d. įsakymu Nr. D1-393 „Dėl gamtos paveldo objektų vertinimo ir reikšmingumo nustatymo kriterijų aprašo patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2009, Nr. 83-3476. Prieiga internetu: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=348762&p_query=&p_tr2= [žiūrėta 2015-10-24].

¹⁹ Gamtos paveldo objektų nuostatai, patvirtinti LR aplinkos ministro 2005 m. balandžio 19 d. įsakymu Nr. D1-214 „Dėl Gamtos paveldo objektų nuostatų patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2005, Nr. 58-2026. Prieiga internetu: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=255354&p_query=&p_tr2= [žiūrėta 2015-10-25].

pušies yra prikalta koplytėlė su Šv. Martyno atvaizdu, žemiau stacijų vaizdeliai, o palink visą kamieną prikabinėta aplankančių ją žmonių įvairių šventųjų atvaizdėlių ir kryželių. Pro tą pušį dabar yra praveistas III rūšies vieškelis, kuriuo eina gan didelis judėjimas. Kadaisė ši vieta buvo aptverta medine tvorele, bet, laikui bėgant, toji tvorelė supuvo ir nuvirto, ir dabar tik maža dalis jos ten mėtėsi. Paskutiniu metu vietos girininkas su žvalgu ir eiguliais, sudėję po keletą lt., tą vietą aplink pušį aptvėrė nauja medine tvorele, viduje padarė porą suoliukų pailsėjimui ir šiaip šią vietą aptvarkė“. Pabaigoje pasakojimo apie Martyno pušį žurnalo redakcijos pasidžiaugiama gražiu ir pavyzdingu vietinių miškininkų darbu²⁰.

Kol kas Plikšilio miško ilgaamžei pasisekė, nes ji vis dar – vertingas ir saugotinas medis. Tačiau nežiūrint visų priemonių, tenka stebėti, kiek kažkada valstybės saugotų medžių kiekvienais metais, tikslinant gamtos paveldo objektų sąrašą, išbraukiami iš jo dėl to, kad sunyko, buvo sunaikinti ir dėl kitokių priežasčių. Nesinorėtų, kad toks likimas ištiktų ir Martyno pušį.

NUTIKIMAI IR MARTYNO PUŠIES STEBUKLAI ŽMONIŲ TIKĖJIME, PRISIMINIMUOSE IR PASAKOJIMUOSE

Pasakojimai apie Martyno pušies stebuklus, keliaudami iš lūpų į lūpas pasiekė ir mūsų dienas. Jie, kaip ir Plikšilio miško senolė, galbūt neužsimiršo dar ir todėl, kad net ir tuo laikotarpiu (1940-1990), kai apie šventus dalykus viešai mažiausiai buvo kalbama, informacija apie šį medį ir jo legendą vienaip ar kitaip patekdavo į vietinę spaudą.

Martyno pušies prisiminimas išsaugotas ir Br. Petrauskienės iš Jauniškės kaimo atmintyje. Jau būdama pensininkė, ji 1983 m. rajoniniame laikraštyje²¹ dalinosi mintimis apie tai, ką jai primena ši pušis, prie kurios vaikystėje teko ir pauogauti, ir karves paganyti. Moteris prisiminė, jog medis tada buvo aptvertas, aplink – pabarstyta smėlio, o liemuo apjuostas spalvingais kaspinais, apklijuotas visokiais paveikslėliais, apsegiotas karoliais, būdavo ir koplytėlių su įvairiomis šventųjų skulptūrėlėmis bei tvirtai įkaustyta geležinė dėžė pinigams aukoti. Čia ligoniai sveikatos ieškoti užsukdavę ir iš toliau. Martyno pušį jie laikė stebuklinga, todėl prie jos vaikščiodavę, keliais aplink eidavę, lupdavę nuo kamieno žieveles ir parsivežę namo jomis gydydavosi. Br. Petrauskienė gerai prisiminė ir atvejį, kai viena dievobaiminga moterėlė ėjo prie Martyno pušies pasimelsti, kad vokiečiai paleistų areštuotus, niekuo nekaltus jos vyrą ir sūnų.

Pasakojama, kad prie šios pušies buvęs nušautas partizanas, jo lavonas išniekintas, o po šio įvykio žmonės ir pradėję nešti kryželius, kol rusai vieną dieną jų nenuėmė ir nesudeginė²².

Severina Kulevičiūtė iš Žeberių kaimo 1976 m. gamtos konkursui pateikė savo pasakojimą apie senąją Martyno pušį, kurį išspausdino vietinis laikraštis²³. Ji rašė: „Jau nebe pirmą šimtmetį ji ošia miške. Apsamanojusi, senut senutėlė, išsiskirianti iš visų savo sesių pušaičių storumu, išdidumu ir, žinoma, amžiumi. Nėra miške nė vieno medžio, kuris bent kuo jai prilygtų. Daug legendų, sakmių, padavimų saugo senoji pušis. Ji gali papasakoti, kaip kadaisė, prigludę prie jos kamieno, apverkdavo skaudžią dalį samdiniai, kaip pro šalį eidamas, nuvargęs apdulkėjęs elgeta nubraukdavo šykščią, skruostu riedančią, ašarą... Seni žmonės pasakoja, jog pušis buvo laikoma stebuklingu, gydomuoju medžiu. Moterys, atėjusios į mišką grybauti ar uogauti, būtinai pasėdėdavo ant suoločio, esančio prie pušies, pasimelsdavo šventam Martynui. Jos lupdavo nuo kamieno tošeles

²⁰ Martyno pušis // Mūsų girios. – 1938, Nr. 6-7, p. 385. Prieiga internetu: <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/LNB09D476DB> [žiūrėta 2015-10-24].

²¹ Petrauskienė Br. Ką primena pušis // Komunistinis žodis. – 1983, lapkr. 12, p. 3.

²² Pakalnis R., Letukaitė D. Medžiai senoliai Lietuvoje. – Kaunas: Lututė. – 2005, p. 55.

²³ Kulevičiūtė S. Senoji Martyno pušis // Komunistinis žodis. – 1976, vas. 21, p. 3.

ir parsinešdavo namo, „gydydavo“ jomis įvairias ligas. <...> Maždaug prieš 60 metų prie pušies, miško aikštelėje, buvusi lentpjūvė. Dabar ta vieta jau apaugusi medžiais, samanomis, paparčiais. Jokios žymės nebėra. Tik voveruškos mėgsta augti. Tiltais... Šiandien Martyno pušis – gamtos paminklas, kurio negalima liesti, lupsti žievę, kuri reikia saugoti, iš kartos į kartą perduoti padavimus.“

Kraštotyrininkas Vaclovas Rimkus, pačioje praeito amžiaus aštuntojo dešimtmečio pradžioje, pažindindamas rajoninio laikraščio skaitytojus su senojo lietuvių tikėjimo papročių ir apeigų istorija, paminėjo ir už kelių kilometrų nuo Užvenčio augančią Martyno pušį, gausiai papuoštą įvairiais religiniais atributais ir pagrindinės medžio legendos esmę: „Pagal pasakojimus, mišku ejęs aklas bernas Martynas ir, tos pušies žieve pasitrynęs akis, netrukus praregėjęs. Žmonėms pušį garbinant, vėliau krikščionys ją paskelbė šventa <...>“²⁴. Aprašydamas senąsias Lietuvos šventvietes Žemaitijoje ir pateikdamas Martyno pušies aprašymą, savo sudarytame kataloge šiuo pasakojimu pasirėmė ir V. Vaitkevičius²⁵. Pastarasis kartu su bendraautore D. Vaitkevičiene parengtame leidinyje „Lietuva. 101 legendinė vieta“ mini ir stebuklingąją Martyno pušį, kaip vieną iš daugelio žemaičių apžavų vietų, pakartoja pagrindinę pušies legendą, kuriai pradžią prieš 300 metų davęs neregio Martyno praregėjimas, tačiau tuo pačiu atkreipia dėmesį į tai, jog šiandien legendos pateikėjai nesutaria, kas iš tikrųjų buvo Plikšilio Martynas – plačiai išgarsėjęs šventasis ar žmogus, patyręs stebuklą²⁶.

Pats V. Rimkus, dar vadintas „baltuoju“ Užvenčio krašto metraštininku, ne tokį glaustą, o kur kas platesnį pasakojimą apie stebuklingąją Plikšilio pušį, prisipažino išgirdęs iš savo senelės Petronėlės Kučinskienės, gyvenusios Žeberiuose, į kuriuos kelias vedęs pro Martyno pušį: „Taigi ejęs kartą mišku neregys elgeta Martynas. Pavargo, sustojo pailsėti šimtametės pušies prieglobstyje. Nežinia – tyčia ar netyčia (matyt, taip reikėjo) pasitrynė savo akis tos pušies žievele. Patraukė tolyn. Paėjo gal vos puskilometrį, ir atsivėrė nereginių Martyno akys. Pamatė kelią po kojomis ir dangų virš galvos, medžius, aukštai iškėlusius savo viršūnes ir paukščius, kurių niekuomet iki šiol nebuvo regėjęs, tik girdėjęs jų giesmes. Įvyko stebuklas. Ir pasiliko amžiams gyventi su to krašto žmonėmis. Niekas po to didžiosios pušies kitaip nebevadino – Martyno pušis. Ėmė žmonės eiti prie tos pušies sveikatos ieškoti, keliais eidavo aplink medį, lupinėdavo žievele, dėdavo ant skaudamos vietos ir laukdavo pasikartojant stebuklą. Sako, ne vienas tokiu būdu pagijęs, ne vienas atlėgęs, palengvėjęs. Pušies kamienas visą laiką būdavo nusagstytas stacijomis, kryželiais, šventųjų skulptūrėlėmis, prie kamieno nuolatos buvusi aukų dėžutė, į kurią kartu su viltimi dažnai krisdavo ir sunkiai uždirbtas pinigėlis. Aplinkinių kaimų mergaitės prie pušies prisodindavo gėlių, čia vykdavo gegužinės pamaldos, per atlaidus eidavo tikinčiųjų procesijos.“²⁷

Remdamasis vietos šaltiniais, A. Motuzas savo moksliniame tyrime, kurio objektas – Kelmės krašto katalikiška etninė kultūra, pateikia informaciją apie tai, jog prie pušies kažkada buvusi žydo Kušmano lentpjūvė, kuriai, kaip pasakoja padavimas, sunykus pro šias vietas ir ejęs aklas elgeta Martynas, prie pušies sustojęs, pasitrynęs akis pušies žieve ir iš karto praregėjęs, o toje vietoje gyventojai pakabinę „Dievo apvaizdos akies“ paveikslą²⁸. Ten pat mokslininkas teigia, kad pušis pirmiausia tapo lankoma iš tolimesnių apylinkių, ypač Kolainių sentikių, kurie ant Martyno pušies pakabimo paveikslą su užrašu: *Salvator mundi – salva Rosiam (Spasytel Myra – spasy*

²⁴ Rimkus V. Prabochių šventovės // Komunistinis žodis. – 1970, rugp. 8, p. 3.

²⁵ Vaitkevičius V. Senosios Lietuvos šventvietės. Žemaitija. – Vilnius: Diemedžio leidykla. – 1998, p. 496.

²⁶ Vaitkevičius V., Vaitkevičienė D. Lietuva: 101 legendinė vieta. – Vilnius: Alma litera. – 2011, p. 216.

²⁷ Morkūnienė V. Martyno pušis // Šiaulių kraštas. – 1997, liep. 6

²⁸ Motuzas A. Kelmės krašto katalikiška etninė kultūra. – Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla. – 2007, p. 72.

Rasiju). Mokslininkas, pateikdamas nuorodą į Liturginį maldyną²⁹, taip pat teigia, jog buvo tikima, kad ši pušis ligoniams grąžina sveikatą.

Pašilėniškė Kristina Latanauskienė³⁰ legendą apie praregėjusį aklą žmogų taip pat pasakojo girdėjusi. Tik jos pasakojime žmogui pasitrinti akis medžio žieve sapne liepęs paslaptingas balsas. Šis paklausęs, tačiau iš karto nepraregėjęs, tik beeinant pajuto, jog akyse šviesėja, o žengus dar keletą žingsnių į priekį – praregėjo. Grįžo žmogelis atgal prie pušies, padėkojo jai, o vėliau nuėjo pas kleboną ir viską jam apsakė. Tas pušį pašventino, o apie medžio daromus stebuklus sužinoję žmonės ėmė tą vietą stebuklinga vadinti, ant medžio šventųjų paveikslus kabinti, o kadangi regėjimą atgavęs žmogus buvęs vardu Martynas, tai jo vardu pušis ir pavadinta.

Kiek tik vietiniai žmonės pamena, Martyno pušies kamienas visada buvo nukabinėtas šventųjų paveikslėliais, kryželiais, papėdė puošta gėlėmis (nuotr. D. Valienės, 2008)

K. Latanauskienė prisiminė ir su pušimi sietiną pasakojimą³¹ iš pokario laikų, kai buvo mėginta medžio galias išbandyti. Miškuose tuomet dar vaikščiojo taip vadinamų „miškinų“ ir „liaudies gynėjų“. Kartą jų būrys ėjęs pro Martyno pušį. Vyrai susiginčiję, ar tikrai pušis galinti daryti stebuklus. Vienas jų patikino, kad gali sušaudyti visus ant pušies kabančius šventus paveikslus ir jam nieko nenuutiks. Buvo bandančių šaudytoją stabdyti, tačiau šis neklausė ir apšaudė ant medžio kabančius abrozdelius. Tą momentą tikrai nieko nenuotiko. Vyrai tik pasijuokė ir paliko pušį. Tačiau šaulys buvo didelis žvejybos mėgėjas ir vakare nusprendė eiti pažvejoti, o kad žvejyba būtų greitesnė – sumanė įmesti į vandenį granatą ir taip išsprogdinti žuvis. Tačiau atitraukus

²⁹ Motuzas A. Kelmės krašto katalikiška etninė kultūra. – Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla. – 2007, p. 247 [nuorodose: Liturginis maldynas. Ketvirtasis pataisytas leidimas. Lietuvos vyskupų Konferencijos leidinys. – Vilnius: Katalikų pasaulis. – 1996, p. 415].

³⁰ Gyvoji tėviškės istorija: Kelmės krašto pasakojimai, legendos, išnykusių kaimų istorijos. – Kėdainiai: Spaudvita. – 2006, p. 36.

³¹ Ten pat, p. 36.

granatos saugiklį, bet nespėjus jos išmesti į vandenį, ši sprogo ir taip žmogus neteko abiejų rankų iki alkūnių. Imta kalbėti, kad toks buvo pušies kerštas už jai padarytas skriaudas.

Taip Plikšilio miško garbingo medžio istorija pasiekė XXI amžių. Legenda apie Martyno pušį vietinėje spaudoje vėl buvo priminta 2003 metais. Ją pagal K. Latanauskienės pasakojimą užrašė ir vietiniame laikraštyje paskelbė Pašilėnų bibliotekos bibliotekininkė D. Valienė³².

Taigi, iki mūsų dienų išliko ne tik istorija – pats medis dar gyvas, traukiantis akį, tikėjimo ir vilties suteikiantis.

MARTYNO PUŠIES LEGENDOS ATGIMIMAS

Nors kurį laiką aplink Martyno pušį nėjo procesijos, nevyko pamaldos, buvo pamirštama pasodinti gėlių ar aptvarkyti aplinką, tačiau vietiniai žmonės visada žinojo prie jos kelią ir parodydavo tiems, kas jo ieškodavo. Čia vis dar užsukdavo ligonių, vestuvių palydos su jaunaisiais paprašyti pušies, kad ši jiems padėtų gyvenimo kely³³.

Martyno pušis
(nuotr. D. Valienės, 2003)

Martyno pušies legendos atgimimas, jos prikėlimas naujam gyvenimui, galima sakyti, prasidėjo 2004 metais. Šis įvykis, nuo idėjos atsiradimo iki jos įgyvendinimo, buvo plačiai aprašytas laikraštyje „Kelmės kraštas“³⁴. Ten buvo rašoma, kad tais metais Minupių kaimo bendruomenė kartu su Minupių pradine mokykla parengė bendrą projektą „Šviesos ir vilties diena

³² Valienė D. Legenda apie Martyno pušį [papasakojo Kristina Latanauskienė] // Bičiulis. – 2003, lapkr. 6, p. 4.

³³ Ten pat, p. 4.

³⁴ Euraitė M. Prie Martyno pušies – šviesos ir vilties diena // Kelmės kraštas. – 2004, geg. 29, p. 3.

prie Martyno pušies“, kurio tikslas buvo priminti dvasines vertybes, prasmingai ieškoti gėrio ir grožio žmonėse bei puoselėti tradicijas, jas perduodant jaunajai kartai. Idėja tokiame projektui kilo bendruomenei svarstant, kokius naudingus darbus ji galėtų savo krašte nuveikti ir pritarus Jolantos Čenkuvienės pasiūlymui bei argumentams gelbėti seniai apleistą Martyno pušį, kuri, nors ir paskelbta respublikinės reikšmės gamtos paminklu, daugelį metų jau buvo niekieno neprižiūrima: tvorelė sulaužyta, aplinkui sukrautos nugenėtų šakų krūvos, per sužėlusius karklus pušies nuo kelio beveik nesimatė, šventieji paveikslai sulūžę, poilsiautojai prišiukšlinę.

Projekto įgyvendinimui buvo pasirinktos gegužės 26-28 dienos, mat, tomis dienomis tikintieji dalyvauja gegužinėse pamaldose, o senovėje tuo laiku buvo giedamos giesmės ir prie Martyno pušies. Tačiau pirmiausia reikėjo apsiukuoti, todėl nuo ankstyvo gegužės 26 d. ryto į talką prie pušies susirinko Minupių pradinės mokyklos mokiniai, mokytojai, bendruomenės nariai, kurie besišvarindami prikrovė net penkis vežimus šiukšlių.

Prie bendro reikalo prisidėjo ne tik Minupių bendruomenės nariai, bet ir Z. Ir I. Mačerniai, aplinkinių kaimų gyventojų Varanavičių ir Popovų šeimos, padovanoję šventųjų paveikslų, J. Čekas ir J. Gedrimas talkino su savo arkliais, A. Vaitiekus padarė altorėlį, Minupių pradinės mokyklos moksleiviai ir mokytojos I. Olbertienė ir R. Jasulaitytė, Užvenčio Šatrijos Raganos vidurinės mokyklos direktoriaus pavaduotoja I. Zalepūgienė teikė informaciją apie Martyno pušį, minupiškę V. Griciuvienė ta proga net parašė giesmę Marijai.

Minupių kaimo bendruomenės pirmininkė E. Drungilienė džiaugiasi kiekviena žinia apie Martyno pušį, nesvarbu kur ji būtų – knygoje parašyta ar iš žmogaus lūpų išgirsta (nuotr. D. Valienės, 2015)

Po bendros talkos vėl prie pušies skambėjo giesmės, atliekamos Marytės Rukienės, Zitės Smadžiūnienės ir Virginijos Griciuvienės, naujus šventuosius paveikslus šventino Užvenčio

parapijos klebonas E. Marcinkevičius, buvo padėtos gėlės, uždegtos žvakutės, prisiminta pušies legenda, iš bendruomenės pirmininkės E. Drungilienės lūpų visiems prisidėjusiems prie garsaus krašto medžio istorijos ir jo aplinkos atgaivinimo tarti padėkos žodžiai, o diena įamžinta mokinių piešiniuose. Taip Plikšilio miško įžymybė – Martyno pušis ir jos legenda buvo prikeltos naujam gyvenimui.

MARTYNO PUŠIES LEGENDOS ĮPRASMINIMAS BENDRUOMENĖS KURIAMOSE TRADICIJOSE

Sutvarkiusi aplinką ir prikėlus naujam gyvenimui Martyno pušį, Minupių kaimo bendruomenė ėmėsi kasmet gegužės mėnesį rinktis prie dabar jau prižiūrimos Martyno pušies Plikšilio miške. Nors būta ir nusistebėjimo: „Girdi, to betrukę, kad XXI amžiuje žmonės pradėtų garbinti pušis“³⁵.

Antrą kartą 2005 m. čia vėl buvo organizuota Šviesos ir vilties diena. Prie Martyno pušies buvo aukojamos gegužinės pamaldos, prisiminta senovė, giedotos giesmės Marijai, vakarota gegužinėje, kurioje smagiai griežė Užvenčio kultūros centro muzikantai³⁶.

Dar po metų, 2006-aisiais, tęsti atgaivintos tradicijos vėl rinkosi aplinkinių kaimų žmonės, o kad visiems būtų gražiau, Minupių ir Žeberių kaimų jaunimas padėjo sutvarkyti aplinką: perdažė aplink pušį pastatytą tvorelę, pataisė senus šventus paveikslus³⁷.

Prie Martyno pušies jos legendą primena Minupių kaimo bendruomenės pirmininkė E. Drungilienė
Nuotraukoje iš kairės: Eurika Drungilienė, zakrastijonas Albertas Giedrimas ir tuometinis
Užvenčio Šv. Marijos Magdalietės parapijos klebonas Eimutis Marcinkevičius
(nuotr. Dalios Valienės, 2007)

Taip palaipsniui atgimė gegužinių pamaldų, dar kitaip vadinamų mojavomis, uždarymo prie Martyno pušies tradicija, paskutinę gegužės mėnesio dieną sutraukianti į Plikšilio mišką aplinkinių kaimų gyventojus pasimelsti, o vėliau ir dar pagiedoti ar gegužinėje pasilinksminėti. Ir ne tik.

³⁵ Peckus D. Naujasis Martyno pušies praregėjimas. Prieiga internetu: <http://valstietis.tv3.lt/Archyvas/Gimtojo-krasto-archyvas/2008-metai-Geguze/Naujasis-Martyno-pusies-praregejimas> [2015-09-28].

³⁶ Petrauskaitė V. Šviesos ir vilties diena // Kelmės kraštas. – 2005, birž. 8, p. 1.

³⁷ Karpavičienė D. Prie Martyno pušies bendruomenė meldėsi ir linksminosi // Kelmės kraštas. – 2006, birž. 10, p. 4.

Minupių žmonės suprato, jog puikesnę vietą susibūrimams nei prie Martyno pušies sunku būtų rasti, todėl pasimeldę, pagiedoję, neskuba išsiskirstyti, o dalinasi savo kasdieniais įspūdžiais, aptaria darbus³⁸.

Prie pušies susirinkę aplinkinių kaimų gyventojai ir atvykę iš toliau klausosi pamaldų, į kurias užsuko ir viešnia iš Lietuvos liaudies kultūros centro Nijolė Marcinkevičienė (pirma iš kairės) (2007) (nuotr. D. Valienės)

Maldų, giesmių prie Martyno pušies pasiklausyti 2007 metais atvyko ir etnokultūros specialistai – Nijolė Marcinkevičienė iš Lietuvos liaudies kultūros centro ir Povilas Kriščiūnas iš Lietuvos literatūros ir tautosakos instituto, mat, Minupių kaimo bendruomenė Martyno pušies tradicijos renginį tais metais pateikė konkursui „Aktualieji nematerialaus kultūros paveldo išsaugojimo uždaviniai“³⁹.

Bendruomenės pirmininkė E. Drungilienė tuomet džiaugėsi N. Marcinkevičienės, kuri buvo ir konkurso vertinimo komisijos narė, tuomet pasakytais žodžiais: „Bendruomenės „mojavų“ uždarymas priskiriamas prie sakralinių renginių, kurie peršasi į sąvadą tradicijų, kultūros, perduodant jaunajai kartai įtikėjimą“⁴⁰.

Minupių kaimo bendruomenė 2008 m. už siekį išsaugoti vertingus ir unikalius tradicinius kultūros reiškinius, tradicijų, švenčių gyvybingumą, atgaivintas gegužines pamaldas prie naujam gyvenimui prikeltos Martyno pušies iš Utenos rajone vykusios kultūrinės apžiūros „Tradicija šiandien“ parsivežė Lietuvos liaudies kultūros centro apdovanojimą⁴¹.

Po mojavų užbaigimo Marijos litanija, dažniausiai ant pušies žmonės dar pakabina pašventintus kryželius ir rožinius, šventųjų paveikslėlius. Štai 2010 m. juos pakabino Minupių giesmininkės Genė Vasiliauskienė, Irena Mačernienė, Liuda Lidienė, Valerija Venckienė, Aldona Kuizininė, Virginija Gričiuvienė, Janina Rukienė ir kiti tikintieji⁴². Vėliau po šventės tais metais žmonės dar rinkosi į Minupių bendruomenės namus, kur prie čia įrengto ir gėlėmis papuošto, žvakių

³⁸ Peckus D. Naujasis Martyno pušies praregėjimas. Prieiga internetu: <http://valstietis.tv3.lt/Archyvas/Gimtojo-krasto-archyvas/2008-metai-Geguze/Naujasis-Martyno-pusies-praregejimas> [žiūrėta 2015-09-28].

³⁹ Peckus D. Naujasis Martyno pušies praregėjimas. Prieiga internetu: <http://valstietis.tv3.lt/Archyvas/Gimtojo-krasto-archyvas/2008-metai-Geguze/Naujasis-Martyno-pusies-praregejimas> [žiūrėta 2015-09-28].

⁴⁰ Ten pat [žiūrėta 2015-09-28].

⁴¹ Ten pat [žiūrėta 2015-09-28].

⁴² Prie Martyno pušies – giesmės Marijai [Kelmės krašto inf.] // Kelmės kraštas. – 2010, birž. 5, p. 2.

apšviesto ir klebono pašventinto altorėlio giedojo giesmes Marijai, bendravo, klausėsi Onos Stankienės ir Valerijos Adomaitienės atliekamų dainų iš O. Stankienės pirmos išleistos knygelės „Gyvenimas ratuose“, sutalpinusios autorės pamąstymus apie gyvenimą, gimtąją žemę, meilę, mylimus žmones⁴³. Sekančiais metais Martyno pušies tradicijos tęsėjai vėl pakartojo tikėjimo ritualą prie šimtametės pušies ir Minupių bendruomenės namuose, po kurios klausėsi Legačinskių šeimos ansamblio atliekamų dainų⁴⁴.

Garsiąją Plikšilio miško pušį 2012 m. aplankė ir į Laisvės dienos minėjimo renginius Lietuvoje atvykusios bei piligriminėje eisenoje iš Tytuvėnų į Šiluvą kasmet dalyvaujančios tarptautinės Tradicijų, Šeimos ir Nuosavybės gynimo organizacijos delegacija, ne vienam dar žinoma kaip 1990 m. nustebinusi pasaulį parašų po peticija už Lietuvos teisę ir teisingumą rinkimo 26 pasaulio šalyse akcija, Gineso rekordų knygoje įvardinta kaip pačia didžiausia tokio pobūdžio akcija žmonijos istorijoje (surinkta buvo 5,3 mln. parašų).

Prie Martyno pušies – Tradicijų, Šeimos ir Nuosavybės organizacijos delegacija, su kuria kartu įsiamžino ir Minupių bendruomenės pirmininkė E. Drungilienė (2012) (nuotr. S. Mockaus)

Šios delegacijos atstovai, panašiai kaip ir Martyno pušies tradicijos tęsėjai, tik kitu metu – Laisvės dienos minėjimo renginiuose, dalyvauja nešdami Fatimos Dievo Motinos statulą, taip puoselėdami pamaldumą Dievo Motinai.

Ir taip kasmet. Kaskart susipažinti su tradicinių mojavų skambesiu, atsiminti jaunystės laikų mojavas bei kartu giedoti prie Martyno pušies tikinčiuosius pakviesdavo Užvenčio parapijos klebonas E. Marcinkevičius, o tradicijos dešimtmečio proga žmonėms giedojo Jono Juozapavičiaus vadovaujamas Užvenčio kultūros centro etninio giedojimo būrelis, puoselėjantis folklorinę „visos bažnyčios“ giedojimo tradiciją ir siekiantis, kad Užvenčio krašte vėl skambėtų čia gyvenusių giedotos giesmės⁴⁵.

⁴³ Prie Martyno pušies – giesmės Marijai [Kelmės krašto inf.] // Kelmės kraštas. – 2010, birž. 5, p. 2.

⁴⁴ Prie Martyno pušies skambėjo giesmės Marijai [Kelmės krašto inf.] // Kelmės kraštas. – 2011, birž. 4, p. 4.

⁴⁵ Ščiğlinskienė R. Prieš dešimtmetį Martyno pušies suburti // Bičiulis. – 2013, birž. 8, p. 2.

Po dešimties metų nuo tradicijos atgimimo, 2013 m. Minupių bendruomenės pirmininkė E. Drungilienė vis dar džiaugėsi gražiu, vienijančiu buvimu atgaivintoje tradicijoje ir buvo dėkinga visiems, besirūpinantiems Martyno pušies likimu, istorija, tradicijų tąsa⁴⁶. Ta proga viešuosius darbus dirbančių rankomis buvo padaryta nauja tvorelė, kuriai medieną bendruomenė įsigijo už iš Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos gautus pinigus, jos išpjovimu pasirūpino Užvenčio seniūnijos darbuotojas Valerijus Savinas, Tytuvėnų miškų urėdija sutvarkė anksčiau sunkiai įveikiamą, daugelį metų neprižiūrėtą kelią, o bendruomenė suorganizavo popietę „Martyno pušies suburti“, kuri vyko keliose vietose: Žeberiuose buvo pašventintas žinomo medžio drožėjo Aurimo Šimkaus iš Kurtuvėnų, iš Užvenčio kilusio, tuo metu Alytuje gyvenusio kalvių kalvio Vytauto Jaručio ir jo mokinio, Užvenčio Šatrijos Raganos gimnazijos moksleivio Milvydo Knyzelio, menininkų plenero, organizuoto Užvenčio malūno šeimininkų Mildos ir Alvydo Knyzelių, metu pagal žemaitiškas tradicijas sukurtas ir Žeberių kaimui padovanotas koplytstulpis, vaizduojantis žemės galios simbolius – medinę piramidę, iškeltą į viršų ir sujungtą su dieviškaisiais simboliais, kurie nuo seno buvo skirti užtikrinti ir saugoti žmogaus gerį ir laimę – ratais, saulėmis; šalia koplytstulpio buvo pastatyta medinė, kryptį link Martyno pušies ir atstumą rodanti rodyklė, pagaminta Užvenčio Šatrijos Raganos gimnazijos mokytojo Mintauto Kazlausko iš ąžuolo lentos, kurią padovanojo tuometinis Užvenčio seniūnas Zonis Virbalas; prie Martyno pušies vyko mojavų uždarymas; Minupiuose dalyviai vaišinosi, bendravo ir linksminosi gegužinėje, o visi jubiliejinės šventės dalyviai buvo apdovanoti Minupių kaimo bendruomenės išleistu kalendoriumi, skirtu Martyno pušies prisikėlimo dešimtmečiui⁴⁷.

Žeberių kaime 2013 m. buvo pastatyti koplytstulpis, kurį pašventino kunigas Eimutis Marcinkevičius, bei rodyklė, rodanti kryptį ir atstumą iki Martyno pušies. (nuotr. E. Drungilienės)

Tikinčių savo darbo prasme entuziastų atgaivinta tradicija tęsiasi iki pat šiolei.

Minupių kaimo bendruomenė kartu su aplinkinių seniūnijos kaimų gyventojais ir dvyliką gegužę rinkosi prie pačių prižiūrimos, iš laukų ir darželių suneštomis gėlėmis, degančiomis žvakutėmis, kryželiais, rožančiais, šventųjų paveikslėliais papuoštos pušies gegužinėms

⁴⁶ Ščiگلinskienė R. Prieš dešimtmetį Martyno pušies suburti // Bičiulis. – 2013, birž. 8, p. 2.

⁴⁷ Petrauskaitė V. Prie Martyno pušies – šviesos ir vilties diena // Kelmės kraštas. – 2013, birž. 15, p. 4.

pamaldoms, kurias 2015 m. aukojo Užvenčio klebonas Donatas Klimašauskas, o Onutei Stankienei pritariant elektriniais vargonais, po mišką vėl sklandė susirinkusiųjų giedamos giesmės, buvo pašventinti atnešti rožančiai, šventųjų paveikslėliai, prisiminta pušies legenda⁴⁸.

Štai tiek 2015-aisiais buvo nueita atgaivintos tradicijos keliu. Ir šiandien netolimo Minupių kaimo bendruomenė tebesirūpina savo krašto garsiu medžiu, tiki atliekamo darbo prasme.

PABAIGAI – APIE APEIGINIŲ PAPROČIŲ PRIE MARTYNO PUŠIES IR GEGUŽINIŲ PAMALDŲ KILMĘ

Kelmės krašto katalikų liaudies pamaldumo praktikų unikalumą ir apeiginius papročius gana išsamiai savo monografijoje „Kelmės krašto katalikiška etninė kultūra“ yra tyrinėjęs A. Motuzas⁴⁹.

Remiantis jo atliktu ir minėtoje monografijoje pateiktu tyrimu, Kelmės krašto liaudies pamaldumo praktikose vyrauja 27 apeiginiai papročiai, vienas jų – Martyno kryžiaus formos pušies kamieno bučiavimas, kuris pirmiausia yra sietinas su Katalikų Bažnyčios tradicija birželio mėnesį šlovinti švento kryžiaus medį, ant kurio Golgotoje buvo nukryžiuotas Kristus. Kryžius sujungia tris svarbiausias krikščionybės kategorijas – tikėjimą, viltį ir meilę.

Martyno pušis

Šaltinis: http://www.grazitumano.lt/wiki/index.php/Vaizdas:C-Documents_and_SettingsDarbuotojaDesktopScan10395.jpg

O medžių kultas Lietuvoje egzistuoja nuo pat gilios senovės. Buvo tikima, kad keistai suaugusiomis šakomis, nenatūraliai gumbuoti, kreivi medžiai – tai dievybių buveinės. Kaip pastebi A. Motuzas, Užvenčio parapijoje keistai nuaugusio medžio garbinimas su krikščioniškojo kryžiaus

⁴⁸ Ščiگلinskienė R. Prie Martyno pušies - giesmės Marijai // Bičiulis. – 2015, birž. 6, p. 1.

⁴⁹ Motuzas A. Kelmės krašto katalikiška etninė kultūra. – Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla. – 2007, p. 132, 148-149.

garbinimu gali būti sietinas tiek su vietos tradicijos apraška, tiek ir su krikščioniškojo kryžiaus simbolio kultu, nes krikščioniškasis kryžius yra krikščioniškosios religijos simbolis, o kryžius ikikrikščioniškoje kultūroje yra ikikrikščioniškasis kryžius.

Išsamios informacijos apie gegužinių pamaldų kilmę JAV lietuvių vienuolių jėzuitų religinės ir tautinės kultūros mėnesiniame žurnale „Laiškai lietuviams“, leistame 1950–2000 metais Čikagoje, yra pateikęs J. Vaišnora. Remdamasis įvairiausiais šaltiniais, jis rašo⁵⁰:

„Amžių bėgyje Marijos garbei ir šlovei buvo paaukota visa, ką gražiausio gamta ir žmogus sukūrė. <...>. Kadangi gamta išsiskleidžia visu savo grožiu, ypač gegužės mėnesį, jis yra paskirtas ir pašvęstas ypatingam Marijos garbinimui. Kasdieninės šio mėnesio pamaldos Marijos garbei yra vadinamos gegužinėmis pamaldomis. <...>.

Lietuviams, kurie taip uoliai dalyvauja gegužinėse pamaldose Marijos garbei, gali būti įdomu, kada ir kur pirmiausia atsirado šios pamaldos, kokia yra jų kilmė. Istoriniais šaltiniais remdamiesi, įvairūs autoriai duoda nevienodą atsakymą. <...>.

Ištiso mėnesio Marijai paaukojimo, kaip ir kitų Marijos kulto formų, reikia ieškoti Rytuose. Jau V amž. Maž. Azijos koptai ištisą mėnesį <...> buvo skyrę ypatingai Marijos garbei. <...> Iš vėlesnių amžių žinoma tiek, kad Bizantijos imperijos graikai Mariją ypatingai garbindavo rugpjūčio mėn., nes jame buvo svarbiausioji Marijos – Dangun Ėmimo – šventė. <...>.

Vakaruose gegužės mėnesio paskyrimą Marijai Bažnyčia pastatė prieš pagonių pavasario šventę - Florą, kuri Romos imperijoje nuo seniausių laikų buvo švenčiama nuo balandžio 13 iki gegužės 3 d. <...>.

Marijos idėją, sujungtą su gegužės mėnesiu, pirmasis bus išryškinęs Ispanijos karalius Alfonsas X (1239-1284) savo poema *Cantegas de S. Maria*, kurioje Mariją lygina su gegužės mėnesiu. Tas rodo, kad XIII a. Ispanijoje jau buvo ypatingas pamaldumas į Mariją gegužės mėnesį. Šio mėnesio pamaldų Marijos garbei tam tikrų ženklų ir atbalsio viduriniais amžiais randame ir kitose vietose. <...>.

Italijoje 1676 m. Fiesole dominikonų novicijate buvo įkurta draugija, vad. „Co-munella“, kurios nariai įsipareigojo ypatingu būdu pagarbinti Mariją gegužės mėn. pradžioje. Nuo 1701 m. ši pratyba buvo praplėsta ištisam mėnesiui. <...>.

Tai vis buvo paskira iniciatyva, įvairiose vietose įvairiai ir nevienodai pasireiškusi. Šio pamaldumo suvienodinimo ir apibendrinimo nuopelnai priklauso italų jėzuitui A. Dionid, kuris 1725 m. Veronoje išleido knygelę *Mese di Maria, ossia Mese di Maggio, consecrato a Maria*. Joje buvo surinkta paskiros šio pamaldumo pratybos ir iš jų sudaryta tam tikra sistema. Ši knygelė labai paplito ir turėjo didelės įtakos gegužinių pamaldų išpopuliarinimui. Joje gegužinių pamaldų tvarka nustatoma tokia: papuošti gėlėmis Marijos altorių ar paveikslą, prieš jį vakarais atkalbėti rožinį (rožančių), litaniją ar kitas maldas, paskaityti ką nors apie Marijos dorybes. Tokiam skaitymui kitas jėzuitas P. Lalomia 1758 parašė *II Mese di Maggio*, kuri buvo tuoj išversta į prancūzų (susilaukė net 60 laidų) bei vokiečių kalbas ir prisidėjo prie gegužinių pamaldų išplitimo Prancūzijoje ir Vokietijoje.

Iki tol gegužinės pamaldos vis dar nebuvo visoje Bažnyčioje įvestos. Prie jų dar didesnio universalumo prisidėjo jėzuitas Alfonsas Muzzarelli (1749-1813), kuris 1785 išleido knygelę *II Mese di Maggio* ir ją su laišku išsiuntinėjo visiems Italijos vyskupams, prašydamas įvesti gegužines pamaldas visose vyskupijose. Toji knygelė XIX a. turėjo net 100 laidų ir buvo išversta į daugybę

⁵⁰ Vaišnora J. Gegužinės pamaldos // Laiškai lietuviams [religinės ir tautinės kultūros žurnalas].-2000, Nr. 5, p. 145-150. Prieiga internetu: <http://www.laiskailietuviams.lt/index.php/2000m-5-geguze/8950-geguzines-pamaldos> [žiūrėta 2015-10-27].

kalbų. Patsai Muzzarelli, 1803 m. pop. Pijaus VII pakviestas į Romą, pirmiausia gegužines pamaldas vedė Romos jėzuitų Kolegijos studentų bažnyčioje. Iš ten jos paplito po visas Amžinojo Miesto bažnyčias, o iš čia po Prancūziją ir Ispaniją. XIX amž. gegužinės pamaldos jau yra Belgijoje ir Šveicarijoje, nuo 1840 visoje Austrijoje ir Vokietijoje. Kai pop. Pijus VII 1814 laimingai grįžo iš nelaisvės į Romą, jis kitais metais gegužinių pamaldų praktiką aprobavo, o 1822 m. suteikė atlaidų, kuriuos padaugino pop. Pijus IX 1859 m. Nuo to laiko visame katalikų pasaulyje, visose bažnyčiose gegužės mėnesį yra laikomos pamaldos Marijos garbei <...>.

Lietuvoje gegužinės pamaldos įvestos palyginti gana vėlai. Šį kartą pavyzdį davė ne Vilnius – sostinė, kaip būdavo kitais atvejais, bet neseniai įkurta Seinų vyskupija. Tos vyskupijos valdytojas (1851-1853) prelatas Butkevičius (1794-1871), kilęs iš Kretingos bajorų, kai buvo išrinktas toms pareigoms, tuo metu buvo nuvykęs į Romą. Ten jis prisižiūrėjo gegužinių pamaldų Romos bažnyčioje, kur jos buvo laikomos su visu iškilmingumu. Grįžęs 1853 m. spalio mėn. į savo vyskupiją ir paėmęs jos valdymą, pirmiausia gegužines pamaldas įvedė Seinių katedroje, o netrukus ir visoje vyskupijoje <...>. Žemaičių vyskupiją tuo metu jau valdė vysk. M. Valančius. Jis ir bus šių pamaldų išplatintojas savo vyskupijoje. Vilniaus katedroje gegužinės pamaldos įvestos tik 1884 m. <...>.

Gegužinėms pamaldoms nėra nustatyta privalomų maldų. Kiekvienoje vyskupijoje, įvedant gegužines pamaldas, nurodoma ir kaip jas atlikti, todėl įvairiuose kraštuose jos yra kiek skirtingos. Lietuvoje jos susideda iš skaitomos ar giedamos Marijos litanijos, skaitymo ar pamokslo (bažnyčiose) ir giesmių. Populiari ir tik gegužinėse pamaldose giedama giesmė *Sveika Marija, Motina Dievo* yra versta iš lenkų kalbos. Vertimas labai laisvas ir smarkiai nutolęs nuo originalo. Net ir gaida, lenkų giesmynuose užrašyta, lietuvių lūpose buvo kiek perdirbta, pakeista, sulietuvinta. Lenkiškieji giesmynai šią giesmę kildina iš Mozurijos, tačiau jos nei autoriaus, nei metų nenurodo <...>.

Plačiai Lietuvoje katalikų vartota maldaknygė *Šaltinis*, paaiškinime apie Marijos mėnesį, nurodo, kaip gegužines pamaldas švęsti: “Kurie negalės per darbus dienose to gražiausio Marijos mėnesio lankyti bažnyčią ir ten būti draugininkais meldimosi, tiegi užveskite tas maldas po sodžius ir namus jūsų. Papuoškite (išdabinkite) gražius altorėlius aprinktoje ant to koplytėlėje (jei tokią sodžiuje turite), o jei ne, tai nors čystose seklyčiose, Abrozda Švenčiausios Marijos gražiai apkaish, žvakes prieš jį uždegę ir visi drauge susirinkę dailiai užgiedokite šitą giesmę:

*Sveika Marija, Dievo Motina,
Kaip saulė šviesi, kaip drąsa gryna.
Atmink ant mūsų savo širdyje,
Melskis už mumis, Sveika MARIJA...”*

Toliau sakoma: „Labai naudingų ir pagirtų daiktų būtų, idant skaitytojas atskaitytų ant kožnos dienos paskirtus skaitymus ir Litaniją su maldomis prie Panelės Švenčiausios iš mojinės knygelės“ <...>. Be to, kad gegužinės pamaldos taip greitai Lietuvoje paplito, kad jos visur taip vienodai buvo atliekamos, reikia spėti, kad jų autorius ir platintojas turėjo būti didelis autoritetas, kurio anuo metu labai greitai paklaudyta.

O anuo metu toksai buvo tik vysk. M. Valančius. Ar jam šiame reikale galėjo turėti kiek įtakos prel. B. Butkevičius, savo Seinų vyskupijoje įvedęs gegužines pamaldas, sunku pasakyti. Nors žinoma, kad prel. B. Butkevičius su vysk. Valančium santykius palaikė <...>.

Gegužinės pamaldos Lietuvoje buvo laikomos ne tik bažnyčiose, bet ir laukuose prie kryžių, koplytėlių, privačiuose namuose, kur temstant, suskambinus varpu ar kitu instrumentu, žmonės rinkdavosi giedoti Marijos litanijos ir giesmių. Atokiau gyvenantieji pamaldas atlikdavo savo šeimos ratelyje.

Gegužinės pamaldas Lietuvos kaimas stipriai pergyvendavo. Tai buvo ypatingas kaimo, liaudies pamaldumas, kuriame, šalia nustatytų dalykų, likdavo daug laisvos iniciatyvos ir kuris darydavo nepaprastai gilaus įspūdžio. Į šias pamaldas įsijungdavo visi: vaikai, rinkdami laukų gėles Marijos paveikslui papuošti <...>, jaunimas, pindamas vainikus ir kitaip puošdamas Marijos altorėlį ar paveikslą, mergaitės išimdavo iš kraitinių skrynių gražiausius savo rankdarbius ir juos meniškai pritaikydavo išpuošimui seklyčios-kambario, kuriame atliekamos gegužinės pamaldos, pagaliau vyrai, vadovaudami giedojimui, moterys sunešdamos vaškinės žvakes ir pan. Tai buvo graži, sava šeimos dvasinio pakilimo šventė.

Pamokyme apie gegužinių pamaldų tvarką, raginama paskaityti iš “mojinės” knygelės. Matyt, anuo metu, kai tas paraginimas rašytas, tokia knyga buvo. Iš po ranka turimų duomenų žinome, kad kun. Petras Gomalevskis (1819-1968) jau 1853 m. parašė *Gegužės Mėnesį*, kuris tačiau liko neišspausdintas rankraštyje. Tikriausiai tokių “mojinių” knygelė ilgainiui atsirado ne viena, versta ar originaliai parašyta. 1893 m. Seinų seminarijos klierikai A. Būčys, A. Civinskas, J. Narjauskas, J. Šidlauskas, Pr. Bučiui (vėliau vyskupas) vadovaujant ir redaguojant, išvertė Smolikowskio *Marijos Mėnuo*, kuris išspausdintas tik 1900 m. Vėliau, spaudą jau atgavus, gegužės mėnesio pamaldų reikalui – kasdieniniam skaitymui, turėjome keletą knygelė. <...>.

Lietuviai, išsipraktikavę begiedodami Marijos litaniją ir giesmes namieje, susiorganizavę, per gegužinės pamaldas bažnyčioje užtraukdavo lietuviškai, tuo būdu atkovodami sau seniai priklausomą teisę savose bažnyčiose garbinti Dievą ir Mariją sava lietuviška kalba. Kai kur dėl to buvo riaušių, liejosi kraujas, bet lietuviškas žodis laimėjo. Tad ir šiuo atžvilgiu gegužinės pamaldos, kurių įvedimas Lietuvoje beveik sutapo su tautiniu atgimimu, buvo savųjų teisių bažnyčioje atgavimo skatintojos.“

Gegužinių pamaldų, kurias 2015 m. gegužės 31 d. aukojo kunigas
Donatas Klimašauskas, užbaigimas
(nuotr. E.Drungilienės)

Gegužinės pamaldos – viena iš pavasario ciklo liaudies pamaldumo praktikų, Kelmės krašte ypatingai švenčiamų ir Užvenčio Švč. Marijos Magdalenos parapijoje.

P.S. Minupių kaimo bendruomenės pirmininkę Euriką Drungilienę ir Kelmės rajono savivaldybės Žemaitės viešosios bibliotekos Pašilėnų bibliotekos vyresniąją bibliotekininkę Dalią Valienę domina viskas, kas susiję su Martyno pušimi.

Minupių kaimo bendruomenės pirmininkė Eurika Drungilienė
ir Kelmės rajono savivaldybės Žemaitės viešosios bibliotekos Pašilėnų bibliotekos
vyresnioji bibliotekininkė Dalia Valienė renka medžiagą ir fiksuoja viską, kas susiję su Martyno pušimi
(nuotr. B.Valiaus, 2015)

Informacijos šaltiniai:

1. Apie gamtos paveldo objektus: Apie Lietuvos gamtos paveldo objektus. Prieiga internetu: <http://www.vstt.lt/VI/index.php#r/159>;
2. Apie Dr. Vykintą Vaitkevičių. Prieiga internetu: http://www.lad.lt/index.php?option=com_content&view=article&id=116%3Adr-vykintas-vaitkeviius&catid=38&Itemid=60;
3. Apie Prof. habil. dr. Alfonsą Motuzą. Prieiga internetu: http://studyonline.lt/alfonsas_motuzas;
4. Euraitė M. Prie Martyno pušies – šviesos ir vilties diena // Kelmės kraštas. – 2004, geg. 29, p. 3;
5. Gyvoji tėviškės istorija: Kelmės krašto pasakojimai, legendos, išnykusių kaimų istorijos. – Kėdainiai: Spaudvita. – 2006, p. 35-36;
6. <https://www.grazitumano.lt> [nuotrauka]. Prieiga internetu: http://www.grazitumano.lt/wiki/index.php/Vaizdas:C-Documents_and_SettingsDarbuotojaDesktopScan10395.jpg;
7. Isokas G. Lietuvos gamtos paminklai. – Vilnius: Mintis. – 1995, p. 110;
8. Karpavičienė D. Prie Martyno pušies bendruomenė meldėsi ir linksminosi // Kelmės kraštas. – 2006, birž. 10, p. 4;
9. Kulevičiūtė S. Senoji Martyno pušis // Komunistinis žodis, 1976 vas. 21, p. 3;
10. LR aplinkos ministro 1999 m. lapkričio 3 d. įsakymas Nr. 345 „Dėl valstybės saugomų gamtinių kraštovaizdžio objektų paskelbimo“ // Valstybės žinios, 1999, Nr. 95-2755. Prieiga internetu: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=89585&p_query=&p_tr2=;
11. LR aplinkos ministro 2002 m. gruodžio 20 d. įsakymas Nr. 652 „Dėl valstybės saugomų gamtos paveldo objektų sąrašo patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2003, Nr. 4-146 (nauja redakcija 2005, Nr. 71-2566). Prieiga internetu: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.8D1886F9EC8B>; <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.4CACD70F7DB4>;
12. LR aplinkos ministro 2005 m. balandžio 19 d. įsakymas Nr. D1-214 „Dėl Gamtos paveldo objektų nuostatų patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2005, Nr. 58-2026. Prieiga internetu: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=255354&p_query=&p_tr2=;
13. LR aplinkos ministro 2009 m. liepos 8 d. įsakymas Nr. D1-393 „Dėl gamtos paveldo objektų vertinimo ir reikšmingumo nustatymo kriterijų aprašo patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2009, Nr. 83-3476. Prieiga internetu: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=348762&p_query=&p_tr2=;
14. LR saugomų teritorijų įstatymas Nr. I-301 // Valstybės žinios, 1993, Nr. 63-1188. Prieiga internetu: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=5627;
15. LR saugomų teritorijų įstatymo pakeitimo įstatymas Nr. IX-628 // Valstybės žinios, 2001, Nr. 108-3902. Prieiga internetu: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=156931&p_query=&p_tr2=;
16. Martyno pušis // Mūsų girios. – 1938, Nr. 6-7, p. 385. Prieiga internetu: <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/LNB09D476DB>;
17. Morkūnienė V. Martyno pušis // Šiaulių kraštas. – 1997, liep. 6, p.;
18. Motuzas A. Kelmės krašto katalikiška etninė kultūra. – Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla. – 2007, p. 70-75, 301-302, 132, 148-149, 247, 250;
19. Mūsų girios / redaguoja Jonas Kuprionis. – 1929-1940, 1943-1944, 1957-1964. Prieiga internetu:

- http://www.epaveldas.lt/paieska?p_p_id=searchresultsportlet_WAR_searchresultsportlet10SNAPS_HOT&q=mūsų girios&t=1;
20. Pakalnis R., Letukaitė D. Medžiai senoliai Lietuvoje. – Kaunas: Lututė. – 2005, p. 54-55;
 21. Petrauskaitė V. Šviesos ir vilties diena // Kelmės kraštas. – 2005, birž. 8, p. 1;
 22. Petrauskaitė V. Prie Martyno pušies – šviesos ir vilties diena // Kelmės kraštas. – 2013, birž. 15, p. 4;
 23. Petrauskienė Br. Ką primena pušis // Komunistinis žodis. – 1983, lapkr. 12, p. 3;
 24. Peckus D. Naujasis Martyno pušies praregėjimas. Prieiga internetu: <http://valstietis.tv3.lt/Archyvas/Gimtojo-krašto-archyvas/2008-metai-Geguze/Naujasis-Martyno-pusies-praregejimas>;
 25. Prie Martyno pušies – giesmės Marijai [Kelmės krašto inf.] // Kelmės kraštas. – 2010, birž. 5, p. 2;
 26. Prie Martyno pušies skambėjo giesmės Marijai [Kelmės krašto inf.] // Kelmės kraštas. – 2011, birž. 4, p. 4;
 27. Prie Martyno pušies - giesmės Marijai. Prieiga internetu: <http://manokelme.lt/naujiena/prie-martyno-pusies-giesmes-marijai>;
 28. Rimkus V. Prabočių šventovės // Komunistinis žodis. – 1970, rugp. 8, p. 3-4;
 29. Salagiris M. Medžiai – paminklai // Komunistinis žodis. – 1969, gruod. 23, p. 3;
 30. Ščiglinskienė R. Prieš dešimtmetį Martyno pušies suburti // Bičiulis. – 2013, birž. 8, p. 1-2;
 31. Vaitkevičius V. Senosios Lietuvos šventvietės. Žemaitija. – Vilnius: Diemedžio leidykla. – 1998, p. 496;
 32. Vaitkevičius V., Vaitkevičienė D. Lietuva: 101 legendinė vieta. – Vilnius: Alma litera. – 2011, p. 216;
 33. Valienė D. Legenda apie Martyno pušį [papasakojo Kristina Latanauskienė] // Bičiulis. – 2003, lapkr. 6, p. 4;
 34. Vaišnora J. Gegužinės pamaldos // Laiškai lietuviams [religinės ir tautinės kultūros žurnalas]. – 2000, Nr. 5, p. 145-150. Prieiga internetu: <http://www.laiskailietuviams.lt/index.php/2000m-5-geguze/8950-geguzines-pamaldos>.

Informacijos šaltiniai, kuriais tiesiogiai darbe nesiremta:

1. Drungilienė E. Prie Martyno pušies – giesmės Marijai // Kelmiškiams. – 2015, birž. 5, p. 8.
2. Euraitė M. Prie Martyno pušies minupiškiai uždarė Mojavas // Kelmės kraštas. – 2007, birž. 9, p. 4;
3. Kelmės rajono savivaldybės administracijos direktoriaus ir savivaldybės administracijos 2013 metų veiklos ataskaita [*minima, kad gyvenamajai aplinkai gerinti bei gyventojų laisvalaikio užimtumui seniūnaitijose organizuoti skirtas lėšas – 250 Lt, Minupių bendruomenė panaudojo šventei prie Martyno pušies organizuoti*]. Prieiga internetu: <http://www.kelme.lt/lit/Administracijos-direktorius/1>;
4. Kelmės rajono savivaldybės 2013 metais atliktų darbų panorama [*patalpinta Minupių bendruomenės nuotrauka prie Martyno pušies*]. – Šiauliai, 2013, p. 112.
5. Liturginis maldynas. Ketvirtasis pataisytas leidimas. Lietuvos vyskupų Konferencijos leidinys. – Vilnius: Katalikų pasaulis. – 1996, p. 415;

6. Minupių kaimo bendruomenė [*video apie Martyno pušį, žiūrėti nuo 0:30 sek.*]. Prieiga internetu: <http://www.kelmevvg.lt/minupiu-kaimo-bendruomene/>;
 7. Petrošiūtė M. Naujasis Martyno pušies praregėjimas // Valstiečių laikraštis. – 2008, geg. 28, p. 11-12.
 8. Prie Martyno pušies - giesmės Marijai [Kelmės krašto inf.] // Kelmės kraštas, 2015 birž. 6, p. 4;
 9. Vietos plėtros 2008-2014 metų strategija [*paminėta Martyno pušis, p. 110*]. Prieiga internetu: <http://www.kelmevvg.lt/wp-content/uploads/2013/09/Kelmes-VVG-strategija-aktuali-redakcija-nuo-2012-03-01.pdf>.
-